

Het meinummer van *Geografie* bevatte een serie artikelen over drie van de vier BRIC's: grote niet-westerse landen die het afgelopen decennium een belangrijke plaats hebben verworven op het mondiale economische podium. Behalve Brazilië, India en China figureert ook Rusland als BRIC. Tot voor kort leek dat zeer discutabel, maar afgelopen voorjaar heeft Poetin een nieuwe koers ingezet die perspectief biedt op een grotere rol in de wereldeconomie.

Rusland terecht een BRIC-land?

Past een artikel over Rusland in een serie over de BRIC-landen? Natuurlijk: de letter R is opgenomen in het acroniem. Maar er zijn veel redenen om Rusland uit te sluiten. Het land is er te rijk voor, drijft te veel op oliedollars en heeft nauwelijks een concurrerende maakindustrie. Rusland is geen opkomende economie, maar een afgeschreven supermacht. De gangbare stereotypen zijn dat het een corrupt land is, met een autoritaire leider die vooral de belangen van zijn clan wil beschermen. Het investeringsklimaat is beroerd; alleen vanwege de hoge olieprijs kan de bevolking worden afgekocht met een kunstmatig opgekrakt welvaartsniveau.

En toch. Volgens de gezaghebbende eco-

noom en Ruslanddeskundige Anders Åslund heeft Vladimir Poetin in het voorjaar van 2012 een andere koers ingezet die perspectief biedt op structurele hervormingen en een grotere rol in de wereldeconomie. Is er sprake van een in het Westen nauwelijks opgemerkte Russische lente?

Geschiedenis

Om te kunnen begrijpen wat er na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 met Rusland is gebeurd, moeten we iets weten van de turbulente geschiedenis. Rusland heeft zich mede door de keuze voor het Byzantijnse, oosterse christendom in 988 afgekeerd van moderniseringsbewegingen in het Westen. De

reis van tsaar Peter de Grote in de 17^e eeuw naar Zaandam om te leren hoe je schepen moest bouwen, was dan ook omstreken. Sindsdien heerst in Rusland de strijd tussen de 'westerlingen' die menen dat Rusland moet aanhaken bij economische en sociale veranderingen in het westen van Europa, en de 'slavofielen' die vertrouwen op eigen kracht, en de blik meer richten op het eigen grote land, dat voor een groot deel op het Aziatische continent ligt. De laatste stroming is altijd dominant geweest. Michael Gorbatsjov wordt door velen gezien als een nieuwe Peter de Grote, die door zijn onbesuisde politiek het Sovjetrijk ten gronde heeft gericht. Vladimir Poetin heeft het uiteenvallen van dit rijk 'de grootste geopolitieke catastrofe van de 20^e eeuw' genoemd.

In 1917 was Rusland overwegend een landbouwstaat, maar de industriële revolutie had het land wel degelijk, zij het laat, bereikt. Stalin heeft door zijn geforceerde industrialisatiepolitiek en de daarmee gepaard gaande collectivisatie van de landbouw een enorme economische groei op gang gebracht, al was het tegen een hoge prijs: tegenstanders werden meedogenloos afgeslacht. In de jaren

Gaswinning in de buurt van de stad Novy Urengoy, 60 kilometer ten zuiden van de poolcirkel, 2500 kilometer van Moskou. Het Yuzhno-Russkoye-gasveld bevindt zich in de permafrostzone, de winter duurt hier 284 dagen, met temperaturen tot -47°C. Het Russische aardgas wordt via de Nord Stream-pijpleiding naar Duitsland vervoerd. Deze dubbele pijpleiding is aangelegd door een consortium van vijf bedrijven waaronder ook de Nederlandse Gasunie.

FOTO: NORD STREAM AG

van Brezjnev (1964-1982) werden meer consumptiegoederen geproduceerd en kwamen miljoenen huizen ter beschikking. Voor veel Russen was dit een gelukkige tijd. Maar de Brezjnev-jaren worden tegenwoordig met recht de jaren van stagnatie genoemd. De plan-economie was niet in staat de overgang te maken van extensieve economische groei (door de inzet van meer productiemiddelen) naar intensieve groei (door innovatie en verbeterde efficiëntie). Economische hervormingen zouden onherroepelijk leiden tot ontslagen en daling van de koopkracht. Daarmee zou het ideologisch fundament van het socialisme wegvallen. De kunstmatig hoge welvaart dreef op olie- en aardgasinkomsten en een zelfgekozen isolement in de wereld-economie. De inlichtingendienst KGB was perfect op de hoogte van de naderende ondergang van het rijk: KGB-leider Andropov werd de opvolger van Brezjnev. Hij leefde echter niet lang en na een kort interregnum van Brezjnevklon Tsjernenko moest Gorbatsjov het werk van Andropov afmaken. Hij had echter geen verstand van economie en kwam met halfslachtige maatregelen: de introductie van marktprikkels zonder markteconomie. Hij bood de Sovjetrepublieken meer vrijheid in de verwachting dat ze zouden kiezen voor een 'hervormd socialisme' en continuering van de band met Rusland. Ze bleken zich echter in meerderheid af te keren van het koloniale moederland. Na een potsierlijke mislukte staatsgreep in augustus 1991 nam Jeltsin als president van Rusland de feitelijke macht over, en besloot met de leiders van Oekraïne en Wit-Rusland de Sovjet-Unie op te heffen. Onder Jeltsin kregen westerse adviseurs

veel invloed en werd besloten tot een snelle invoering van de markteconomie en een minimale invloed van de staat. Hyperinflatie was het gevolg, en handige jongens – vaak met goede contacten binnen het oude en nieuwe regime – profiteerden schaaamteloos van de privatisering van staatsbedrijven. De entourage van Jeltsin ('de familie') deed hier volop aan mee en het Westen ondersteunde Jeltsin met enorme leningen. Onder leiding van Bill Clinton werd Jeltsin overeind gehouden, want zijn westerse koers zou de beste garantie zijn dat het communisme niet zou terugkeren. Toen Jeltsins herverkiezing als president in 1996 gevaar liep, schoten zijn vrienden te hulp. Een groep van door de privatisering steenrijk geworden oligarchen verstrekte leningen in ruil voor nog meer aandelen in staatsbedrijven. Kritische geluiden over Jeltsin in de media verstomden plotseling. De bevolking werd massaal in armoede gestort en kon slechts door een omvangrijk ruilcircuit overleven. De meeste verworvenheden van het Sovjetrijk, zoals goedkope

Het uiteenvallen van de Sovjet-Unie is volgens Poetin 'de grootste politieke catastrofe van de 20^e eeuw'

basisvoorzieningen en een gegarandeerde baan, waren verdwenen. De economie ont-plofte in 1998, toen de roebel devalueerde en de armoede toenam. Het waren de jaren van het roverskapitalisme. De meeste Russen kijken met afgrijzen terug op deze Jeltsin-jaren, en associëren de ellende met de invoering van de democratie en de markteconomie. Jeltsin takelde lichamelijk af en droeg tijdens de eeuwwisseling vrijwillig de macht over aan de toen onbekende Vladimir Poetin, die nog maar een paar maanden premier was. Hij erfde een land in verval. Het bruto binnenlands product van Rusland was ongeveer net zo groot als dat van België. De algemene opinie in het Westen was: Rusland is feitelijk een ontwikkelingsland, afhankelijk van de export van grondstoffen, met nauwelijks productie-vermogen. Maar wel met kernwapens. Door dat laatste mocht Rusland toch aanschuiven bij de G7.

Staatsherstel

Poetin startte in gunstige omstandigheden: de devaluatie van de roebel had de eigen industriële productie enorm gestimuleerd en de olieprijs begon snel te stijgen. Hij gaf de oligarchen te verstaan dat aan hun almacht een einde was gekomen, en dat de staat zijn greep op het land zou heroveren. De meesten vertrokken daarop naar het buitenland, zoals Berezovski, of accepteerden een kleinere rol

Rusland (officieel: de Russische Federatie) in feiten

- **Oppervlakte:** 17,1 miljoen km² (het grootste land ter wereld; 400 keer groter dan Nederland).
- **Bevolking:** 142 miljoen inwoners (in 1992: 148 miljoen). De krimp zet door tot een geschatte 127 miljoen inwoners in 2040, vooral door de negatieve natuurlijke bevolkingsontwikkeling.
- **Bbp:** bijdrage dienstensector 60%, industrie 37% en landbouw 4%.
- **Gas:** Rusland is grootste gasproducent ter wereld en beschikt over 25% van de wereldvoorraad.
- **Olie:** na Saoedi-Arabië is Rusland de tweede olieproducent ter wereld en de achtste wat betreft bewezen voorraden.
- **Overige grondstoffen:** Rusland beschikt over een derde van de wereldhoutvoorraad en over onnoemelijke hoeveelheden andere grondstoffen, zoals zeldzame metalen.
- **Import/export:** in 2011 werd voor 520 miljard dollar geëxporteerd (vooral energie) en voor 322 miljard dollar geïmporteerd (machines, voertuigen, halffabricaten).
- **Human Development Index (VN):** Rusland staat op plaats 66; de koppositie van de BRIC-landen (Brazilië 84, China 101, India 134), maar een lage plaats voor een Europees land.

FOTO: RAAD VAN DE EUROPESE UNIE

Poetin wordt in de Europa met alle egards behandeld, hier een ontvangst in 2011 door Herman van Rompuy, voorzitter van de Europese Raad.

mogelijk buiten de deur. Het investeringsklimaat in Rusland is slecht door de juridische willekeur en doordat buitenlanders vaak alleen een minderheidsaandeel in een Russisch bedrijf kunnen krijgen. Sommige industrietakken draaien aardig, zoals chemie en machinebouw, maar de kwaliteit van veel consumentenproducten is slecht. Rusland is pas sinds enkele maanden lid van de Wereldhandelsorganisatie (WTO); tot nu toe kon de binnenlandse economie beschermd worden tegen buitenlandse concurrentie. De massale corruptie verlamt het land. Er zijn sterke aanwijzingen dat ook Poetin en zijn entourage grote zakelijke belangen hebben, en er vooral op gericht zijn om aan de macht te blijven en deze belangen te beschermen. De infrastructuur van het land is hopeloos verouderd. Er worden nauwelijks wegen aangelegd; Poetin heeft zelf toegegeven dat dit vooral door de corruptie komt. Er is inmiddels een behoorlijk aantal ex-ministers van Poetin die openlijk het uitblijven van noodzakelijke hervormingen bekritisieren. De gezondheidssector is sinds 1991 dramatisch verslechterd en de gemiddelde levensverwachting van mannen is gedaald van 65 in 1985 naar 60 jaar in 2011, vooral door het extreme alcoholgebruik. De milieuvervuiling in stedelijk-industriële regio's is dramatisch.

Poetin heeft een bloedhekel aan westerse bemoeienis, niet alleen wat betreft de economie, maar ook als het gaat om mensenrechten. Rusland heeft zijn eigen vorm van 'soevereine democratie' ontwikkeld, aldus de president, de westerse vorm van democratie zou nog niet bij Rusland passen. Dit standpunt wordt klakkeloos overgenomen door de Nederlandse regering, die graag een oogje dichtknijpt bij de falende rechtsstaat. Nederland wil de gasrotonde van West-Europa worden en heeft Rusland hard nodig. Poetin wordt in ons land – net als in de meeste Europese landen trouwens – met alle egards behandeld. In eigen land lieten begin dit jaar verrassend veel Russen tijdens demonstraties blijken dat ze genoeg hebben van het autoritaire regime en de gemanipuleerde parlements- en presidentsverkiezingen. Poetin reageerde met een verhoging van de straf op ongeoorloofde demonstraties. Er ligt nu een wetsvoorstel, geschreven door de inlichtingendienst FSB, dat de definitie van hoogverraad verruimt. Wie meewerkt aan iets wat 'de constitutionele orde, de soevereiniteit en de

in de economie. De baas van het succesvolle oliebedrijf Yukos, Michael Chodorkovski, verzette zich echter en was van plan zich te melden voor de presidentsverkiezingen van 2006. Zijn verhaal is bekend: hij kreeg na enkele schijnprocessen een langdurige gevangenisstraf. Yukos werd ontmanteld en op slinkse wijze overgenomen door staatsolie-maatschappij Rosneft. Daarmee is een belangrijk kenmerk van het huidige Rusland genoemd: de falende rechtsstaat en de enorme corruptie. De rechters laten zich instrueren door het Kremlin, waarbij zij naar believen kunnen spelen met 'bewijsmateriaal'. In de Jeltsin-jaren kon een onderneming slechts overleven door wetten te overtreden. Als een bedrijf dat niet deed, moest het bijvoorbeeld een belastingssom opbrengen die hoger was dan zijn totale omzet. Handig voor manipulerende machthebbers: er was altijd wel wat te vinden in de zakelijke en persoonlijke boekhouding. Belastingen werden, nee moesten, massaal ontdoken worden om te overleven.

Om de belastinginkomsten voor de staat te verhogen koos Poetin voor een ingrijpende belastingverlaging, die behoorlijk uitpakte. De stijgende energie-inkomsten hielpen mee het huishoudboekje van de staat verder op orde te krijgen. Ook door de gedeeltelijke renationalisatie van bedrijven (vooral de producenten van grondstoffen) stabiliseerde de economie en kreeg de staat er weer greep op. De economie groeide tot 2008 jaarlijks met 6%. De toegenomen staatsinkomsten maakten het mogelijk de pensioenen en de salarissen te verhogen. De levensstandaard steeg en de middenklasse werd steeds groter.

Dat beviel de meeste Russen wel: eindelijk weer een tsaar die de touwtjes in handen heeft en die streng optreedt tegen opstandelingen, zoals in de Noord-Kaukasische regio's die zich willen afsplitsen. De staatscontrole van de media hielp daarbij enorm. De beelden zijn bekend: de sportieve judoka Poetin raast als Superman door het land en lost ter plekke

problemen op. Hij was zelfs niet te beroerd om kraanvogels die hun oriëntatie verloren waren, persoonlijk vanuit een straaljager de weg naar het zuiden te wijzen. Toen Poetin door de grondwet even geen president kon zijn, nam hij genoegen met de rol van premier en liet kompaan Medvedev zes jaar lang de stoel warm houden. In cartoons werd Medvedev afgebeeld als Supermans hulpe Robin; Poetin bleef de koers bepalen.

Poetin heeft het zelfvertrouwen aan de Russen teruggegeven, waarbij hij teruggrijpt op beproefde Sovjetmethoden van agitatie en propaganda (*agitprop*). Hij heeft het volkslied van de Sovjet-Unie teruggehaald, strooit met brood en spelen (Olympische Winterspelen in 2014; EK Voetbal in 2016), plant een Russisch vlaggetje onder het ijs van de Noordpool en versterkt het leger.

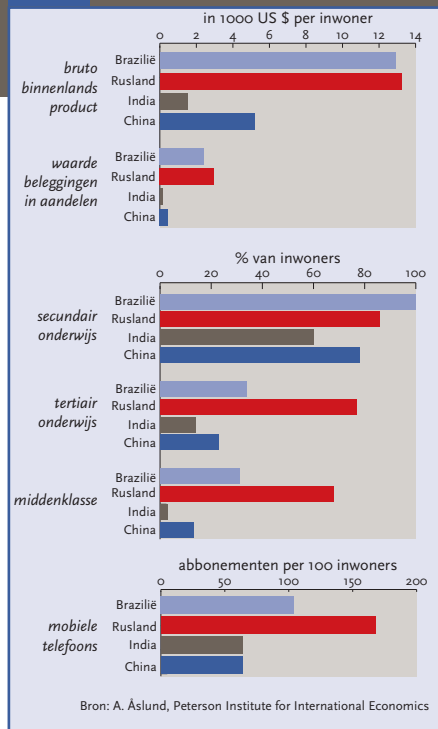
Maar volgens velen maskeren de retoriek en de oliedollars de enorme stagnatie in het land en is het wachten op een explosie, die getriggerd zou kunnen worden door een daling van de energieprijzen. Laten we de elementen van dit zwarte scenario op een rijtje zetten.

WTO

De grote afhankelijkheid van olie en aardgas is duidelijk: de productie is goed voor 19% van het bbp (ter vergelijking: in Brazilië met zijn grote olievoorraden is dit 16%) en 65% van de totale exportwaarde. Maar de gunstigste bronnen raken uitgeput en het vereist veel geld en kennis om bestaande bronnen beter te benutten en nieuwe te ontginnen. Met buitenlandse kennis en investeringen zou veel te bereiken zijn, maar Rusland houdt de buitenlandse invloed tot nu toe liefst zo veel

Poetin heeft de Russen hun zelfvertrouwen teruggegeven

Figuur 1: Rusland vergeleken met rest van de BRIC-landen

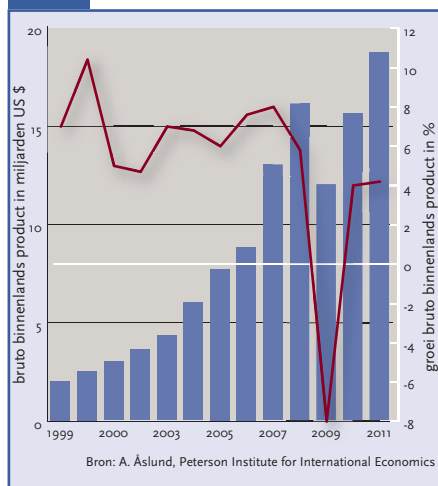
territoriale integriteit' van het land kan aantasten, loopt het risico voor 20 jaar in de gevangenis te belanden. Poetins tegenstanders vrezen dat de wet vooral bedoeld is om dissidenten en activisten af te schrikken. Ook de recente arrestatie van Sergej Oedaltsov van de oppositiebeweging Links Front illustreert dat het regime feitelijk geen tegenspraak duldt.

Keerpunt

Volgens Ruslanddeskundige Anders Åslund heeft de onverwachte protestbeweging er wel toe geleid dat Poetin zijn kaarten nu op economische hervormingen zet. Daarmee is hij teruggekeerd naar zijn liberale koers van 2000-2002. Aanvankelijk leken de toespraken van Poetin volgens Åslund steeds meer op die van Breznev: het vieren van fictieve prestaties, het aankondigen van nog meer successen en het verzwijgen van problemen. Maar op 11 april jl. ontvouwde Poetin zijn plannen aan het parlement en schetste hij een realistisch beeld van de sterke en zwakke kanten van Rusland. De drie pijlers van Poetins nieuwe economische politiek zijn een solide macro-economisch beleid, meer internationale economische integratie en structurele economische hervormingen. Hij belooft het investeringsklimaat te verbeteren, corruptie aan te pakken waarbij de ambitie is dat Rusland op de *Doing Business Index* van de Wereldbank zal stijgen van plaats 120 naar 20. De gezondheidszorg, het onderwijs, de infrastructuur en de huizenmarkt moeten drastisch hervormd worden. Volgens Åslund laten Poetins eerste daden zien dat het hem ernst is. In de nieuwe regering, nu onder leiding van premier Medvedev, zijn 20 van 28 ministers vervangen door hervormers. Na achttien jaar onderhandelen is Rusland eindelijk lid geworden van de WTO. De WTO zal Rusland dwingen zijn markten open te gooien en internationale concurrentie toe te staan. Dat zal zeker moeten worden afgedwongen, maar het zal zorgen voor een dramatische verandering en stimulering van de economie.

Volgens Åslund heeft de internationale gemeenschap te weinig oog voor de economische successen van Rusland. De economie groeit na een dip in 2009 jaarlijks 3 tot 4% en de staatsbegroting kende vorig jaar een overschot van 0,8%. De staat heeft 480 miljard dollar in kas om tegenvallers op te vangen, zoals een daling van de olieprijs. Het werkloosheidspercentage is met 6,6% internatio-

Figuur 2: Het bruto binnenlands product van Rusland

naal gezien relatief laag. Het beste nieuws is dat de inflatie is gedaald tot 4%. Tijdens een conferentie in Moskou in april 2012 noemde Åslund Rusland 'het meest aantrekkelijke investeringsland van de BRIC's'. Het heeft veel grondstoffen, de bevolking is goed opgeleid, de toetreding tot de WTO geeft nieuwe dynamiek, en de nieuwe regering heeft goede plannen. Ter onderbouwing presenteerde Åslund enkele cijfers van de BRIC-landen (figuren 1 en 2).

Rusland is nu eindelijk lid van de Wereldhandelsorganisatie en zal zijn markten moeten opengooien

Afweging

Is het beeld dat Åslund schetst realistisch? Hoe vaak hebben we al niet meegemaakt dat het bleef bij mooie woorden? Ook de vorige president Medvedev kondigde hervormingen aan waar vervolgens weinig van terecht kwam. Volgens Åslund hebben de protesten het regime wakker geschud. Als de politieke macht erodeert, levert dat een gevaar op voor de huidige economische elite, die immers nauw verweven is met de politieke elite. 'Het is kiezen tussen matige economische groei bij voortzetting van het huidige model van staatskapitalisme, en politieke en economische hervormingen met 6 tot 7% groei', aldus Åslund. Overigens wijst hij erop dat de grootste bedreiging blijft uitgaan van een daling van de olieprijs. Maar: 'Rusland is geen extreme petro-staat. Ook de industrie heeft bijgedragen aan de economische groei, en het potentieel van de dienstensector is groot.'

Misschien is Åslund te optimistisch, maar hij is niet zomaar iemand. Er zijn aanwijzingen dat Poetin toenadering zoekt tot de Europese Unie en de wederzijdse handel wil bevorderen. In oktober 2011 verklaarde Poetin dat 'het Russisch volk is ondergedompeld in de Europese cultuur'. Tot 2008 flirtte Poetin met China en was zijn blik op Azië gericht. Maar in de oorlog tussen Rusland en Georgië in dat jaar koos China de zijde van Georgië, en riep het de Centraal-Aziatische landen op hetzelfde te doen. Is Poetin getransformeerd tot een 'westerling'? Dat is waarschijnlijk te veel gezegd, maar misschien heeft weloverwogen eigenbelang Poetin doen inzien dat de blik op het westen van Europa meer perspectief biedt, en dat hervormingen tot meer groei en een evenwichtiger economie kunnen leiden.

Al met al blijft voor Rusland gelden: eerst zien, dan geloven. Het is heel goed denkbaar dat net als in 1982 de inlichtingendienst (FSB, opvolger van de KGB) heeft aangegeven dat zonder drastische hervormingen het land ten onder gaat. Voormalig FSB-hoofd Poetin zal daar zeker naar luisteren. •

Bronnen

- Anders Åslunds schreef diverse boeken, artikelen en columns, te vinden op de website van het Peterson Institute for International Economics: www.iie.com/staff/author_bio.cfm?author_id=455
- M.S. Bliinnikov publiceerde in 2011 een geografisch handboek over Rusland: *A geography of Russia and its neighbors*. New York: Guilford Press.